

Warszawa 31.10.2023

Dr hab. inż. arch. Jacek Kwiatkowski
Katedra Geografii Miast i Planowania Przestrzennego
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski

ul. Krakowskie Przedmieście 30
00-927 Warszawa
Tel. +48 22 55 23 337
Jacek.kwiatkowski@uw.edu.pl

Recenzja

**osiągnięć naukowych, dorobku zawodowego, dydaktycznego i organizacyjnego,
w przewodzie habilitacyjnym dr inż. arch. Aleksandra Serafina,
w dziedzinie nauk technicznych, w dyscyplinie architektura i urbanistyka.**

1. Podstawa formalna opracowania recenzji

- Zlecenie z dnia 14 lipca 2023 r. Prodziekana ds. Ogólnych Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej dr inż. arch. Jerzego Grochulskiego na opracowanie recenzji osiągnięć naukowych, w tym aktywności naukowej, dorobku dydaktycznego, popularyzatorskiego i współpracy międzynarodowej Pana dr inż. arch. Aleksandra Serafina, PSP/zlecenie 504440700075.
- Kopia uchwały nr 415/II/2023 Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka z dnia 11 lipca 2023 r. o powołaniu Komisji Habilitacyjnej i wyznaczeniu dr hab. inż. arch. Jacka Kwiatkowskiego jako recenzenta w procesie habilitacyjnym dr inż. arch. Aleksandra Serafina.
- Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U.z 2017 r., poz. 1789)
- Rozporządzenie MNiSW z dnia 01 września 2011 w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitacyjnego (Dz.U.nr 196 poz.1165)
- Rozporządzenie MNiSW z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U.z 2018 r.,poz.261)
- Monografia pt. *Ewolucja koncepcji ekspresjonistycznej w niemieckiej i austriackiej architekturze współczesnej*
- elektroniczna wersja wniosku złożonego przez Habilitanta wraz z załączoną do wniosku dokumentacją

2. Podstawa merytoryczna recenzji

Przekazane do recenzji materiały obejmują dokumentację wniosku habilitacyjnego wyłącznie w wersji elektronicznej. Jedynie monografia habilitacyjna została dostarczona w wersji papierowej i elektronicznej. Dokumentacja ta składa się z następujących dokumentów dotyczących habilitanta:

- dane wnioskodawcy
- wniosek kandydata o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk inżynieryjno-technicznych, w dyscyplinie architektura i urbanistyka
- kopia dyplomu doktora nauk technicznych w zakresie architektury i urbanistyki
- autoreferat
- załącznik nr 4 - Wykaz osiągnięć naukowych
- załącznik nr 4 suplement 1 - publikacja – główne osiągnięcie naukowe zgodnie z art. 16. Ust.2; *Ewolucja koncepcji ekspresjonistycznej w niemieckiej i austriackiej architekturze współczesnej*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2022
- załącznik nr 4 suplement 2 - pozostałe publikacje, artykuły w czasopismach i rozdziały w monografiach
- załącznik nr 4 suplement 3 – pozostałe publikacje, książki i katalogi wystawowe
- załącznik nr 4 suplement 4 – wybrane projekty architektoniczne
- załącznik nr 4 suplement 5 – inne dokumenty

3. Sylwetka kandydata – Podstawowe informacje o przebiegu pracy zawodowej kandydata

Habilitant rozpoczął studia na Wydziale Budownictwa Architektury i Inżynierii, Politechniki Łódzkiej w 1999 roku, gdzie uzyskał tytuł zawodowy magistra inżyniera architekta w 2004 roku. Na ostatnim roku studiów odbył roczny pobyt w Belgii, gdzie podjął studia na WenK Hoger Architectuurinstituut Sint-Lucas w Brukseli (obecnie KU Leuven, Faculteit Architectuur, Campus Sint-Lucas Brussel). Dodatkowo w tym samym czasie odbywał praktykę zawodową w biurze projektowym w Vers Plus b.v. w Brukseli. Po powrocie do kraju kontynuował swoją praktykę zawodową w projektowaniu i wykonawstwie w Łodzi (przedsiębiorstwa - Uniprojekt Sp. z o.o; Biprowłók Sp. z o.o. ; Przedsiębiorstwo Budownictwa Specjalistycznego WRAS Sp. z o.o.).

W roku 2012 uzyskał stopień doktora nauk technicznych w dyscyplinie architektura i urbanistyka za dysertację „*Abstrakcja geometryczna a forma organiczna. Architektura europejska na tle dokonań awangardy pierwszej połowy XX wieku*” opracowanej pod kierunkiem prof. dr hab. inż. arch. Marka Pabicha. Dysertacja została wyróżniona przez Radę Wydziału Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej. Po doktoracie dr inż. arch. Aleksander Serafin podjął pracę jako pracownik naukowo-

dydaktyczny w Instytucie Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej, w Zespole Kształtowania Formy Architektonicznej, gdzie pracuje do dnia dzisiejszego.

4. Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego – monografii habilitacyjnej pt: *Ewolucja koncepcji ekspresjonistycznej w niemieckiej i austriackiej architekturze współczesnej*

- **Charakterystyka formalnej strony pracy - Wykorzystanie literatury i innych źródeł**

Dysertacja liczy łącznie 318 stron tekstu wraz z ilustracjami. Została wydana przez Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej w ramach cyklu *Monografie Politechniki Łódzkiej* numer w cyklu 2328 i nosi numer ISBN 978-83-66287-62-4. Recenzentami wydawniczymi byli dr hab. inż. Adam Nadolny prof. Politechniki Poznańskiej oraz dr hab. inż. arch. Kinga Racoń-Leja prof. Politechniki Krakowskiej. Bibliografia liczy 223 pozycje, głównie monografie i w niewielkim stopniu też, artykuły w czasopismach. Praca jest bardzo bogato ilustrowana zawiera łącznie 152 ryciny, są to fotografie i ilustracje. Wartym podkreślenia jest fakt, że niemal wszystkie fotografie są autorstwa habilitanta. Dysertacja ta wyróżnia się również pozytywnie, bardzo rzetelnie wykonaną warstwą redakcyjną. Ciekawą i pomysłową rzeczą w tym obszarze są formy okienek tekstowych wyodrębnione z tekstu głównego dla uszczegółowienia omawianych zjawisk, a nie ingerujące w narrację główną tekstu. Kandydat może się również pochwalić estetycznie wykonaną, nawiązującą do przedmiotu opracowania, dynamiczną w formie stroną tytułową okładki, zaprojektowanej przez habilitanta. W pracy zastosowane zostały przypisy w stylu oksfordzkim – łącznie praca zawiera aż 1138 przypisów dolnych (Oxford referencing system). W kwestii oceny wykorzystania, doboru, literatury oraz innych źródeł, opinia recenzenta jest tu bardzo wysoka. Znajdujemy tutaj wszystkie kluczowe pozycje dla teorii formy, teorii architektury oraz postaci, związanych z przedmiotowym obszarem badań .

- **Struktura dysertacji - Konstrukcja wyводу i zawartość rozdziałów**

Dysertacja habilitacyjna składa się ze wstępu, 8 rozdziałów merytorycznych oraz zakończenia. Całość zwieńczona jest bibliografią, spisem rycin (głównie fotografii) oraz podsumowaniem rozważań w języku angielskim.

Struktura pracy jest podporządkowana precyzyjnie określonej narracji własnej autora tworzącej łańcuch licznych zazębiających się tematycznie zagadnień. Następstwo rozdziałów i ich zawartość – nie budzą zastrzeżeń. Podział na liczne, stosunkowo krótkie, podrozdziały, w ramach 8 rozdziałów głównych, zdaniem recenzenta, pozwala na właściwą i dobrze skorelowaną z tekstem ekspozycję licznych materiałów graficznych – głównie fotografii.

Wstęp

We Wstępie znajdujemy 5 podrozdziałów. Są to: *Zarys problemu badawczego, Przyczynek do badań, Zakres terytorialny i czasowy, Stan badań, Metoda i cel badawczy oraz dodatkowe źródła wiedzy.*

W pierwszym podrozdziale Wstępu autor przedstawia dwubiegunowy podział współczesnej europejskiej kultury artystycznej na *Nowy obiektywizm i Nowy Ekspresjonizm*. Dysertacja - całość rozważań - jak sam autor to określa opiera się na twierdzeniu, że *współcześnie mamy do czynienia z kontynuacją ekspresjonizmu*. Pojawiają się tu również 2 tezy szczegółowe pracy :

Pierwszą tezą szczegółową pracy jest:

1) *przedmiotowy nurt do dziś nie uzyskał statusu jednolitego zjawiska stylistycznego, lecz opiera się na podtrzymaniu pierwotnych założeń konceptualnych, a pojęcia, do których odnosi się ta architektura, oscylują wokół zagadnienia ekspresji.*

Drugą tezą szczegółową pracy jest:

2) *rozwój techniczny na polu architektury umożliwił kolejne różnorodne odstony ekspresjonizmu.*

W drugim podrozdziale *Przyczynek do badań* znajdujemy cel pracy. Jest nim: *określenie istoty koncepcji ekspresjonistycznej, współtworzącej obraz współczesnej architektury.*

W podrozdziale zakres terytorialny i czasowy autor wskazuje, że *zawężenie granic poszukiwań badawczych do obszaru Niemiec i Austrii, wynika ze specyfiki rdzennego ekspresjonizmu z początku ubiegłego wieku.*

W rozdziale pierwszym merytorycznym, zatytułowanym *Wprowadzenie do zagadnień* znajdujemy 11 podrozdziałów. Oscylują one wokół takich zagadnień jak *Identyfikacja miejsca, Specyfika pierwiastka ekspresyjnego, Dwa ośrodki kształtowania się myśli neоекспresjonistycznej, Szkoła Berlińska, Ukonstytuowanie się nowych wzorców.*

Autor wiąże tu początek przedmiotowego nurtu ekspresji z przebudzeniem neofowistów i z działalnością grupy *Neue Wilde* co przekłada się na lata 60-te i 70-te XX wieku.

Przywołana na str.33 dysertacji koncepcja *Die Stadtkrone* B. Tauta oprócz swojej roli ekspresyjnej nawiązywała również do idei miasta ogrodu co może stanowić poszukiwania w sferze utopii, ale również racjonalizmu, jak to zostało zinterpretowane przez autora: *Zorganizowanie komunikacji w obiekcie zostało podporządkowane ekspozycji miejsc, w których potencjalnie najczęściej spotykają się jego użytkownicy. Te obszary ukształtowano wielokierunkowo, stosując nieregularne kształty, w odróżnieniu od strefy biurowej, którą uformowano bardziej standardowo. Jest to schematyczna interpretacja procesów społecznych jako struktur przestrzennych.*

W rozdziale tym pojawia się architektura sakralna obrazująca dwuośrodkowość ekspresji z podziałem na ośrodek Berliński oraz Nadrenię i Północą Wetfalię. Mowa tu o berlińskim kościele *Egona Eiermana* (1963) oraz kościele *Św. Engelberta*, czy *Św. Gertrudy* w Kolonii

według D. Bohm'a (1932). Dobrze to obrazuje niejednorodność samego nurtu, jego wielość również intencjonalny.

W rozdziale drugim merytorycznym zatytułowanym *Jednolitość i różnorodność* obecne są wątki podrozdziałów związanych z *Wielogłosem ekspresji, Erudycyjnym eklektyzmem, czy Efektem konfrontacji*.

Autor przedstawia tu tezę W. Kandinskiego mówiąca o tym, że ekspresję można uzyskać posługując się każdą formą. Zdaniem autora jest to fundament różnorodności i poszukiwań układów wewnętrznie zróżnicowanych również w architekturze. I chociaż w poszukiwaniu architektonicznego idiomu, twórcom wciąż jest bliżej do monumentalizmu niż do czystego ekspresjonizmu z jego niedefiniowalnością, mają oni jednak wybór. Dalej autor toczy dywagacje powołując się na H. Holleina, który twierdził, że w kwestii estetycznej można mówić jedynie o zmysłowym pięknie, tymczasem jednak architektura nie może być zmysłowa, pozostaje więc wybór pomiędzy *architecture parlante* a *architekturą czasopism*, z których żadna nie uzyskuje umocowania w świecie realnym.

W odpowiedzi architekci wybierali coraz częściej *nowy racjonalizm* zwracając się silnie w kierunku tradycji. Idąc tym śladem autor ukuwa określenie (jest to też tytuł podrozdziału) *Erudycyjnego eklektyzmu*. Ten swoisty pluralizm doczekał się zdaniem autora znaczących sukcesów jakimi były na przykład budynek Ambasady Brytyjskiej w Berlinie według M. Wilforda (2000 r.), czy szerzej działalność J. Stirlinga.

Rozdział trzeci zatytułowany jest *Rzeźbiarski wymiar betonu*. Podrozdziały tam zawarte odwołują się do betonu jako *nowej jakości plastycznej, rosnącej roli materiału, Ekspansji konwencji brutalistycznej*, jak też do *Dynamicznych układów kubaturowych*, czy do *Wymowy pustki* (tu jako realizacje P. Eisenmana).

W podrozdziale *Beton i nowa jakość plastyczna* przywołana jest między innymi Hala Stulecia (1913) autorstwa Maxa Berga we Wrocławiu, czy szklany Pawilon (1919) na wystawie Werkbundu w Kolonii według Bruno Tauta.

Podążając za narracją habilitanta dochodzimy do konstatacji, że zanim lata 50-te XX wieku przyniosły popularność brutalizmu, (podrozdział - *Ekspansja konwencji brutalistycznej*) busola ekspresjonizmu w architekturze była skierowana na Goetheanum Steinera. W ten sposób cały ruch nie uległ fascynacji dynamiką faktur, ale zachował pierwiastek humanistyczny – słowami autora – wybrał *manifest antropozofii*.

Autor wskazuje, że przełomem w budownictwie sakralnym opierającym się na rozwiązaniach przesyconych brutalizmem stały się realizacje projektów Hermanna Fehlinga i Daniela Gogela, gdzie pojawia się geometryczne uplastycznienie formy pozwalające na zarysowanie tożsamości i autonomii artystycznej obiektów. Nie jest to już tak widoczne w architekturze sakralnej Günthera Domeniga i Eilfrieda Hutha w Grazu. Za zwieńczenie działań w tym kierunku autor uważa kościół Św. Trójcy w Wiedniu według projektu Fritza Wotruby i Fritza Gerharda Mayra [1964, realizacja 1974]. W kolejnym podrozdziale zatytułowanym *Ekspansja konwencji brutalistycznej poza strefą sakralną* znajdujemy zasadnicze różnice pomiędzy tymi obszarami. Tam - budynki sakralne - pełniły przestrzennie rolę rzeźb, tu natomiast obiekty

użyteczności publicznej silniej były podporządkowane funkcji i formie. Rozdział czwarty kończą trzy podrozdziały związane z estetyką surowego materiału – są to *Poetyka Gór-Betonfelsen*, *Dynamiczne układy kubaturowe* i *Wymowa pustki*. W pierwszym z tej trójki autor zajmuje się projektami i realizacjami z pogranicza architektury i rzeźby (Günther Domenig, Steinhaus). W dwóch pozostałych z wymienionych podrozdziałów autor porusza się w rzeczywistości *post-shoah*, czyli w rzeczywistości różnych projektów form symbolicznych zawierających też pierwiastek kommemoratywny (Holocaust-Mahnmal Petera Eisenmana oraz projekt Nowej Synagogi w Dreźnie według Nikolaus Hirsch, Wolfgang Lorch, Muzeum Żydowskie w Berlinie według Daniela Liebeskinda).

Rozdział czwarty, czyli *Apoteoza kryształowej estetyki* to zastosowanie estetyki szkła – szkła jako medium w architekturze – tytuł jednego z podrozdziałów -- w miejsce opisywanego w poprzednim rozdziale betonu. Jako teoretyczną podstawę zjawiska autor wskazuje *Abstraktion und Einfühlung* W. Worringera z 1907 roku oraz *Glasmarchitektur* P. Scheerbarta z 1914 r. Szczególne i autonomiczne miejsce mają tu również wielkie postacie wczesnego modernizmu, takie jak M. Van der Rohe, W. Gropius, B. Taut. Autor eksponuje w tym rozdziale dwa główne okresy 1990-2003 oraz późniejszy 2002-2015. W pierwszym okresie zauważa w nurcie ekspresjonistycznym preferencje dla szklanych struktur, apoteozy transparentności ściany zewnętrznej (P. Böhm, dom handlowy Berlin [1995]). W nurcie tym szkło zbliża się do kreacji formy doskonałej, ale ideologicznie wciąż bliskie jest założeniom neomodernizmu. Ostatecznie zmiany te prowadzą na grunt dekonstrukcji. Osobną grupę stanowią tu realizacje Güntera Behnisha i Stefana Behnisha (siedziba Unilevel w Hamburgu, Norddeutsche Landesbank am Friedrichswall, Hannover [2002] czy wspólnie z Manfredem Sabatke projekt banku Landesgirokasse am Bollwerk w Stuttgarcie [1997]). W drugim okresie autor przedstawia wyłącznie eksperymenty studialne łączące kolor i szkło w formule rzeźby minimalistycznej lub ekspresyjnej takie jak Isa Genzken: „Neue Gebäude für Berlin”, czy Wilwerberg Monachium (Wir) autorstwa Olafura Eliassona.

Rozdział piąty przedstawia drogę architektury ekspresji *od paradygmatu złożoności do schematu dynamicznego*. Autor definiuje tu przejście od destabilizacji struktury do dynamizmu dekonstrukcji. Wskazuje na najskuteczniejszego animatora tego przejścia jakim określa grupę Coop Himmelblau. Zauważa również działalność Gottfrieda, Elisabeth i Petera Böhma (WDR Westdeutsche Rundfunk Köln [1996]). Dekonstrukcja przyniosła zwiększenie ekspresyjnego potencjału architektury co wiązało się z sięgnięciem do wciąż nie do końca wykorzystanego potencjału postmodernizmu. W tej konwencji autor przywołuje działania projektowe Günthera Domeniga (budynek naukowo-dydaktyczny Technische Universität Graz [1993], budynek mieszkalny Zum Silbernen Elefanten w Grazu [2011]) oraz Borisa Podrecca z Klausem Bollingerem (budynek biurowy Wiener Städtische Versicherung). Natomiast przejawem powrotu neo-awangardy w obszarze konfrontacji nowych form z

istniejącą materią autor wskazuje na instalację Nike z Samotraki grupy Haus-Rucker-Co. Na początku pierwszej dekady XXI wieku pojawiło się również szereg uzupełnień w ramach konfrontacji nowych form z istniejącą wcześniejszą architekturą. Przykładami tej dynamicznej ekspresji są dzieła H. Holleina (rozbudowa Galerii Albertina - Soravia Wing w Wiedniu [2003]) jak też HBLA Schrödinger Service Industries według Wolfganga Steineggera i Christopha Kaspara. Wreszcie w narracji pracy pojawia się tendencja pozbawiona nawiązań wcześniejszych – zwłaszcza postmodernistycznych. Tutaj dynamizm staje się autonomicznym podłożem ekspresji architektonicznej. Autor przywołuje tu realizacje Zaha Hadid i Patrika Schumachera (budynek prezentacyjny BMW w Lipsku [2005] oraz zabudowę mieszkaniową Spittelau Viaduct w Wiedniu [2005]). W tej grupie formuły dynamicznej, tętniącej akceleracją doznań, mieszczą się również działania D. Prixa dobrze wyeksponowane przez autora celnym jego cytatem, który swoją architekturę definiuje: „*Dzisiejsza architektura musi być określana jako medium ekspansywnej żywotności*”.(Bayerische Motoren Werke w Monachium – BMW Welt, również Porsche Museum w Stuttgarcie według Martina Jossta, Elge Delugan-Meissl i Romana Delugana [2009]).

W rozdziale szóstym autor omawia *destrukcyjne mechanizmy ekspresji*. Jest to najdłuższy z rozdziałów, zawiera aż 58 stron tekstu łącznie z ilustracjami, czyli blisko 20% całości dysertacji nie licząc bibliografii, spisu rycin i podsumowania w języku angielskim. W rozdziale tym autor zauważa, że : *Idea ekspresjonistyczna (...) koliduje wyraźnie z ogólnomodernistycznym paradygmatem. (...) Ewolucja niemieckiej i austriackiej sceny architektonicznej, szczególnie od lat 70. XX wieku, pozwala zauważyć, że w przekonaniu o słuszności dotychczasowego sposobu zarządzania przestrzenią tkwią sprzeczności* (Str.175). Autor prezentuje tu zdanie J. Derridy, który dostrzega, że w wielodyscyplinarnej koncepcji destruktywistycznej, symbol pęknięcia staje się wspólnym mianownikiem zarówno dla *różnicy* jak i *połączenia*. Idea przetamania – rysy jest użyta na przykład przez H. Holleina w projekcie aranżacji sklepu jubilerskiego w Graben w Wiedniu (str. 178). Pojawia się tu destrukcyjny motyw rany, a tym samym wraca dzięki niemu cała dyskusja na temat dwugłosu pomiędzy dynamiką aktu (deklaratywnie chwilowego) a ekspresją formy (deklaratywnie nieustannej).

Kolejnym kierunkiem rozwoju ekspresji były działania na pograniczu utopii, które zapoczątkował projekt Hot Flat (niezrealizowany) budynku mieszkalnego dla kilku rodzin na niewielkiej działce w ścisłym śródmieściu Wiednia. (Wolfgang D. Prix, Helmut Swiczinsky [1978]). W nurcie tym pojawiły się też obiekty zrealizowane we współpracy H. Holleisa (Budynek apartamentowy Wienerberg City 2004).

Osobną kategorią wspomnianą przez autora są realizacje dekonstruktywistyczne w ramach obiektów zabytkowych zmieniające ich odbiór, narzucające nową dramaturgię nie przekreślając jednak funkcjonalności starej tkanki (Muzeum Wojskowo-Historyczne Bundeswehry w Dreźnie według D. Libeskinda [2011]). W tym przypadku jest to dodatkowo rodzaj kontestacji, nie tylko konwencjonalnej formy muzeum, ale i alternatywnej propozycji dla ekspresji przemocy.

Kolejny kierunek, który można określić dwugłosem pomiędzy supremacją linii a deformacją został czytelnikowi przybliżony przez habilitanta na przykładzie domu towarowego Sporthaus am Kai jak też budynku naukowo-dydaktycznego Studienzentrums w Grazu – obie realizacje według projektu Michaela Szyszkowitza i Karla Kowalski. Walory zwłaszcza tej ostatniej realizacji – pozorowanej niekompetencji – autor pointuje w następujący sposób: *Zespół projektowy zdołał stworzyć oryginalny styl, w którym niekonsekwencja sama w sobie urosła do rangi wartości architektonicznej (str.202).*

W obszarze deformacji jest natomiast zaprezentowany w pracy jeden z najbardziej znanych projektów rewitalizacyjnych – adaptacja fragmentu przemysłowego kompleksu Gasometers Simmering (Wiedeń) – czterech historycznych zbiorników gazowych. Projekt powierzono czterem różnym zespołom projektowym. Wykonany w tym duchu projekt Gazometru B, z dynamicznymi pionowymi odchyleniami, wykonany przez Coop Himmelblau (2001) stał się identyfikatorem całego kompleksu.

Autor pisząc o architektonicznym obliczu abstrakcyjnego ekspresjonizmu ukazuje jako najpełniejszą – postać F. Hundertwassera, który w sposób ewidentny sięga do teorii syntezy sztuk propagując *totalne działo sztuki*.

W prezentowanym tu szóstym rozdziale jest też miejsce dla przypomnienia warsztatu „losowości i przypadkowości” głoszonej przez Zahę Hadid (kampus Uniwersytetu Ekonomicznego w Wiedniu [2014]), oraz synergicznej ekspresji deformacji proklamowanej przez F. O. Gehrego (zespół trzech budynków Neuer Zollhof w Düsseldorfie [1998]).

Ostatecznie w podsumowaniu rozdziału autor rozróżnia dwie drogi formalne dla rozwijającej się dekonstrukcji, gdzie jedna falsyfikuje siłę odkształceń, w domyśle kształtu pierwotnie regularnego, druga zaś buduje pozorowane deformacje w wyniku wygenerowania pozornego napięcia pomiędzy częściami obiektu.

Rozdział siódmy zatytułowany jest *Alternatywa biomorficzna*.

Zdaniem autora źródła tendencji biomorficznej w niemieckiej i austriackiej architekturze ekspresjonistycznej mają swe korzenie w działalności i pracach Freia Otto i Güntera Behnisha. Wiązało się to z ich słynnym projektem lekkich konstrukcji linowych, dachów namiotowych nad obiektami olimpijskimi w Monachium w 1972 roku. Nowa formuła miała stanowić kontrpunkt, manifestować finezję i piękno demokracji w konfrontacji z architekturą monumentalną III Rzeszy obecną w obiektach przygotowanych na olimpiadę w 1936 r. w Berlinie. Sukces projektu Otto stał się drogowskazem dla grupy artystów, którzy stworzyli podwaliny Szkoły Grazkiej – chodzi tu przede wszystkim o trzy nazwiska G. Domenig czy M. Szyszkowitza i K. Kowalski, którzy coraz śmielej wkraczali na obszar dekonstrukcji. Próby te znajdują swoje uzupełnienie w eksperymencie wiedeńskim Franza Sama przebudowy kamienicy przy Falkestraße, która urosła do rangi symbolu. Dynamika i asymetryczność dachu w kwartale zabudowy historycznej generuje poczucie destabilizacji całego układu. Sam autor podsumowuje w ten sposób: *Dotychczas podejmowane próby formowania biomorficznych struktur za pomocą wizualnie upłynnionych form coraz częściej zastępowano prowokacyjnymi konfiguracjami, które zdawały się przeczyć prawom grawitacji*. Na bazie

sukcesu remodelingu przy Falkestraße wyrasta szerzej cała formacja architektury faunistycznej. Przykładem jest budynek Instytutu Badawczego Hysolar w Stuttgarcie [1987]. Jej formy łagodnieją z czasem i po blisko 20 latach znajdujemy kontynuację w realizacji Muzeum dziecięcego w Graz, według Hemmy Fasch i Jakoba Fuchsa (Das Grazer Kindermuseum, Graz /AT/ [2003]). W podsumowaniu znaczenia *alternatywy biomorficznej* dla ekspresji w architekturze, autor podkreśla dualistyczny rozwój zjawiska. Pierwsza ścieżka opierała się na sile oddziaływania krystalicznych form i kształtów, kiedy druga ścieżka biegła torem odwołań i zapożyczeń z potencjału form organicznych. Obiektem, który z dzisiejszego punktu widzenia, zdaniem autora, wydaje się symbolicznie zamykać obie powyższe ścieżki jest Kunsthaus Graz (Muzeum Sztuki w Grazu [2003]). Dzieło Petera Cooka i Colina Fourniera stanowi zuchwały i wyrafinowany przykład oddzielenia się języka form organicznych od ekspresjonistycznych korzeni, a nadto wiążąc, przejście w wymiar celowo surrealistyczny.

Przechodząc do rozdziału ósmego zatytułowanego *Wielowymiarowość ekspresjonistycznej strategii kolorystycznej*, mamy przedstawioną tutaj rolę koloru od funkcji ozdobnej do performatywnej roli identyfikacyjnej dla architektury ekspresjonistycznej. Autor nawiązuje tutaj do teorii Goethego i jego *Nauki o barwach*. Wskazuje nawiązania w pracach i tekstach W. Kandinskiego, czy realizacji projektu *Die Rote Bühne (Czerwonej Sceny)* według koncepcji Volkera Gienckego. U jej podstaw znajdowała się próba zmiany paradygmatów estetycznych i wartościowania połączeń barwy i bryły w architekturze. Dalej autor argumentuje związki koloru oraz innych form zapisu artystycznego – tu na przykład muzyki jako formuły łączonej, proklamowanej przez B. Tauta a zrealizowanej w 1993 r. przez grupę Coop Himmelblau. W nawiązaniu do współczesnych rozwiązań autor wskazuje na rozwiązania zorientowane na wyabstrahowanie koloru jako elementu identyfikującego niemiecką tradycję architektoniczno-budowlaną (np. działania Gottfrieda Böhma – lata 70-te). Czasy najnowsze cechuje konwencja minimalistyczna (Andreas Meck) oraz szerzej opisane środowisko artystyczne Grazu. Dalej autor prowadzi nas poprzez kontekst miejsca dla nowej roli koloru w regionie alpejskim (Massimiliano Fuksas, Centrum handlowego Europark w Salzburgu [1997]).

Na zakończenie rozdziału habilitant konkluduje za W. Büchelem, że *kolor może zmienić architekturę bez przenikania jej materialnej struktury*. Współczesne tendencje ekspresjonistyczne, podkreśla autor, stanowią najczęściej przeciwwagę dla doktryny purystycznego modernizmu, który z zasady pozostawał achromatyczny.

Ostatnim rozdziałem przed bibliografią i spisami jest *Zakończenie*

Autor podejmuje tu kwestie katalogowego ujęcia tematu. Przeprowadzone przez autora badania pozwoliły potwierdzić założone tezy. Współczesna ekspresja w architekturze nie jest zjawiskiem jednorodnym. Nie prezentuje odniesienia i nie stanowi historycznej kontynuacji stylu, nie stanowi próby wskrzeszenia historycznego kostiumu stylistycznego. W zamian pojawia się tendencja do eksponowania pozornej negacji praw ciężenia lub przeciwnie – na

podkreśleniu ich znaczenia, zawsze przy zastosowaniu najnowszych zdobyczy technik budowlanych. Nie znajdziemy więc tu kultu prostoty i minimalizmu tak charakterystycznych dla funkcjonalistów. Ekspresjonizm i Nowy ekspresjonizm w architekturze sytuuje się raczej - jak czytamy - na pozycjach nadmiernie zindywidualizowanych. Dobrze ilustrują to słowa autora: *Ekspansja nowego ekspresjonizmu oznaczała walkę z modernistyczną epidemią nieokreśloności*. Nowy ekspresjonizm nie bazuje więc na poszukiwaniach nowego paradygmatu, czy nowego kanonu estetycznego, ale ogniskuje się na eksperymencie. Podsumowując – dysertacja daje nam szczegółowe autorskie spectrum, jak się okazuje bardzo szerokiego i zróżnicowanego zjawiska ekspresji i następstw ekspresji w architekturze, zjawiska obecnego niemal we wszystkich nurtach architektury współczesnej.

- **Ocena merytoryczna pracy – uwagi krytyczne i zagadnienia polemiczne**

Praca napisana jest z nieukrywanym zachwytem i pasją badawczą habilitanta zogniskowanymi na przedmiotowym temacie - *Koncepcji ekspresjonistycznych w niemieckiej i austriackiej architekturze współczesnej*. Ta pozytywna energia autora ma pewną moc sprawczą, moc perswazyjną. Po pewnym czasie spędzonym nad tekstem wydaje się czytelnikowi, że świat jest dużo piękniejszy w perspektywie nowego tchnienia ekspresji w architekturze – nurtu czystego i intelektualnie wolnego od dogmatyzmu i innych wad modernizmu. I to w pewnym sensie jest fenomenem erudycji, pasji badawczej i umiejętności oratorskich w narracji habilitanta. W myśl tej narracji narodziny ekspresji i jej rozwój nie można przyporządkować żadnej konkretnej epoce, gdyż zgodnie z zasadą zawartą w dysertacji, ekspresjonizm wyraża się formą, kolorem, fakturą wyjątkowością samego dzieła. Oryginalność tą uzyskuje się, zdaniem autora, wyrazistością samej formy architektonicznej, jako doświadczenia ekspresyjnego – odczucia twórczego – wywodzącego się z samego twórcy. Stąd zatem rozpatrywanie ekspresjonizmu jedynie z perspektywy historycznej wykluczałoby niektóre współczesne jego przykłady. Pierwotny nurt ekspresji, zdaniem autora, wyrasta z teorii awangardy w tym malarstwa architektury i sztuk wizualnych lat 20 – tych i 30 – tych Europy centralnej i północnej, w tym głównie z Niemiec. Zdaniem recenzenta nie można nie dostrzegać, że pierwsza awangarda narodziła się jeszcze w imperialnej Rosji, kilka lat przed wybuchem I wojny światowej, zainspirowana ruchem futurystycznym. Owszem bardzo szybko opanowała Niemcy, ale tylko dzięki ofiarnym emisariuszom takim El. Lissitzky. O jego roli w tym zakresie autor nie wspomina. Jest jednak mowa o wspólnym paradygmacie, który był skutecznie rozwijany w malarstwie – narodziny abstrakcji – dopiero później paradygmat ten objął architekturę. Pierwotnie ekspresjonizm, jak słusznie zaznacza autor, jego ideowy filar, wyodrębnił się właśnie poprzez rozdźwięk pomiędzy supremacją emocji w malarstwie (abstrakcja) a proponowaną architekturą tego już historycznego okresu polegającą na przeniesieniu, jakże często dwumiarowych kompozycji malarskich, do trzeciego wymiaru. Z czasem w miarę jak tracił na znaczeniu czynnik ideowy w to miejsce wzrastał wymiar społeczny ekspresji. Współczesna architektura ilustruje go dzięki nowym

możliwościom materiałowym i technicznym. Obecnie mamy zatem do czynienia z nową formą ekspresjonizmu, gdzie coraz więcej na znaczeniu zyskuje estetyczny i funkcjonalny redukcjonizm. W porównaniu do pierwszej ekspresji – malarskiej - nowa architektura pozostała jedynie przy dwóch jej pierwotnych atrybutach: dynamizmie i spontaniczności. Rozwinęła się natomiast o zapożyczenia dawnych wcześniejszych stylów historycznych (takich jak barok w Austrii czy gotyk w Niemczech). Tym samym ekspresja skazała się na różnorodność i wielopostaciowość. Stąd całe następstwo zdarzeń od brutalizmu poprzez poetykę szkła aż do rozwoju tendencji dekonstruktywistycznych. Dekonstrukcja przyniosła w ekspresji powrót do przywrócenia rangi własnościom kinetycznym, od których zaczynał jak pamiętamy W. Tatlin. Historia rzecz można zatoczyła więc koło. Nic zatem dziwnego kiedy autor w swojej narracji konkluduje, że współczesne mechanizmy ekspresji mają destrukcyjny charakter formalny (H. Hollain, Coop Himmelblau, Zaha Hadid Karla Kowalski). Alternatywą dla nurtu kinetycznego ekspresji stał się trend biomorficzny, aby następnie odnaleźć się już zupełnie współcześnie w grze koloru. Wyjście z dekonstrukcji zaowocowało powrotem do afirmacji życia.

Tak przedstawia się w największym skrócie idea zawarta w dysertacji. Podsumowując – zdaniem autora - zjawisko ekspresji jest kluczem do zrozumienia istoty współczesnej architektury, jednocześnie *Nowy ekspresjonizm* nie reprezentuje już swych dawnych ideałów, jest wypadkową wielu różnych składowych. Pełni on też już nową rolę. Zwiększa odporność odbiorcy na dogmatyzm i arbitralność sztuki, jeśli ta występuje współcześnie, na architekturę władzy, czy stanowi naturalny balans przed próbami unifikacji formy. Ta permanentna dyspersja w poszukiwaniu form - patrząc szerzej - stoi w opozycji do działań globalizacyjnych. Nowy ekspresjonizm nie stanowi więc spójnego trendu, nie jest więc stylem ani procesem. Formuła ta odsłoniła wielką współczesną słabość w poszukiwaniu formy w ogóle – wyczerpywanie się jej idei i wzorów. Nową ekspresję cechuje wielowymiarowość i wielopostaciowość, powstrzymuje ona też próby powrotu do stosowania form powtarzalnych. Stąd można ją nazwać wyzwaniem uniwersalnym, ogólnokulturowym.

Przechodząc do zagadnień polemicznych, autor wspomina we *Wstępie* o zogniskowaniu swoich poszukiwań na terenie Niemiec i Austrii, tymczasem jednak granice Niemiec kilkakrotnie się zmieniły w okresie XX wieku. W pracy natomiast nie ma zbyt wielu odniesień do tych terenów i dzieł tam powstałych. Chodzi tu na przykład o tereny ziem odzyskanych powojennej, zachodniej Polski, takich chociażby jak Wrocław, czy Gubin. Mam tu na myśli obiekty takie jak nieistniejąca wprawdzie, ale dobrze zinwentaryzowana fotograficznie (zachował się również projekt) willa Ericha Wolfa w Gubinie (dawne Guben) autorstwa Miesa van der Rohe [1923], czy szereg wybitnych realizacji we Wrocławiu, z których w pracy wymieniona jest tylko – Hala Stulecia według projektu Maxa Berga oraz Dom spokojnej starości według Hansa Scharouna [1929]. Zabrakło takich obiektów jak Budynek Miejskiej Kasy Oszczędności według projektu Heinricha Rumpa [1930], czy Dom Handlowy Rudolfa Petersdorffa [1928] według projektu Ericha Mendelsohna.

Jednocześnie trzeba pamiętać, że ekspresja nie jest jednak panaceum na wszystkie niedoskonałości w architekturze ostatniego stulecia, i być nim nie może. Nie zawsze ekspresja, zwłaszcza w swojej brutalistycznej, czy dekonstrukcyjnej odsłonie pozwalała na osiągnięcie akceptowalnego kompromisu z funkcją, zwłaszcza obiektów o przeznaczeniu sakralnym. Pomimo zmian w sprawowaniu liturgii, położenia nacisku na wspólnotę wiernych, zmian wprowadzonych w wyniku Soboru Watykańskiego II w kościele katolickim, pozostałe funkcje obiektu sakralnego w większości pozostały. Dawna prostokreślność i symetria trudna była do zastąpienia, gdyż ułatwiały one procesje liturgiczne zwłaszcza triduum paschalnego, czy nabożeństwa drogi krzyżowej o ściśle określonych wymaganiach przestrzennych, które to uroczystości przecież nie zniknęły w wyniku *Vaticanum Secundum*. W rezultacie bardzo duża część obiektów sakralnych, zwłaszcza kościołów katolickich, w tym czasie realizowanych, utraciła przestrzenny depozyt sacrum. Fakty te nie są postrzegane w narracji prowadzonej przez autora nawet we fragmentach związanych z architekturą sakralną na stronach 84-86 oraz 234-235 tekstu dysertacji.

Na koniec jeszcze kilka uwag natury formalnej. Pierwsza to drobne uchybienia redakcyjne takie jak błędna numeracja ilustracji na str. 119, brak opisów rycin oraz ich lokalizacji na określonych stronach w tekście – rzecz dotyczy spisu końcowego. Dochodzi również kwestia konstrukcji dzieła. Autor wybrał ścieżkę łączenia konkretnych obiektów według zagadnień wiodących ułożonych w ściśle określoną narrację. W ten sposób bardzo często w tekście w różnych rozdziałach powracają te same postaci chociaż prezentowane są różne ich dzieła dla opisanie poszczególnych zagadnień. Układ taki niestety nie porządkuje, nie dodaje klarowności, stanowi raczej pewien dyskomfort dla czytelnika. Zdaniem recenzenta lepszą formułą byłby klucz narracji opartej na postaciach i ewolucjach ich postaw. Pozwoliło by to na uniknięcie ciągłych powrotów postaci w ramach dość w sumie wąskiego grona prezentowanych artystów (w niektórych obszarach pracy). Podobnie rzecz się przedstawia z obiektami architektury sakralnej, które nie stanowią autonomicznej części w pracy, ale podporządkowane są zagadnieniom różnych rozdziałów i podrozdziałów (przykładowo strona 101 tekstu pracy).

- **Oryginalność przedstawionej dysertacji –wartość naukowa pracy**

Pomimo zaprezentowanych powyżej nielicznych wątków dyskusyjnych, czy zagadnień polemicznych zdaniem recenzenta, mamy do czynienia z pracą nie tylko bardzo rzetelną naukowo, ale dodatkowo pracą, nie waham się użyć tego określenia, wręcz ekspercką w swoim obszarze badawczym. Na taką opinię recenzenta wpłynęły nie tylko bardzo pogłębione i starannie przygotowane badania na terenie Niemiec i Austrii - *In situ*, ale również, co równie ważne nawiązanie przez habilitanta naukowych, a często wręcz osobistych kontaktów z czołową najwybitniejszych badaczy światowych w przedmiotowym obszarze. Opieram się tu na słowach samego autora ze str. 21 dysertacji: *Niezwykłe motywujące było dla autora nawiązanie osobistej korespondencji z największymi*

autorytetami w dziedzinie badań nad architekturą współczesną, jak Kenneth Michael Hays z Harvard University, Peter Blundell Jones z University of Sheffield i Frank Rolf Werner z Bergische Universität Wuppertal, a także z samymi twórcami, jak Karla Kowalski. Bardzo pomocne okazały się również materiały dostarczone bezpośrednio przez pracownię projektowe, których realizacje stanowiły podstawę analiz na potrzeby niniejszego opracowania – Coop Himmelblau, Delugan Meissl, RLP Rüdiger Lainer, Ortner & Ortner Baukunst, Behnisch Architekten, Spengler–Wiescholek i wiele innych.

Nie są to jedynie sentencje czysto deklaratywne, elementy tej współpracy znajdujemy na stronach przedmiotowej dysertacji w wielu, wielu miejscach.

5. Ocena dorobku publikacyjnego, poza monografią habilitacyjną.

Habilitant wskazał w swoim dorobku jedną monografię naukową, jest ona publikacją doktoratu i jest zatytułowana *Abstrakcja geometryczna, a forma organiczna*. Została wydana przez Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej w 2014 roku. Drugą monografią jest książka habilitacyjna oceniana przez recenzenta jednak w innej kategorii jako – *Ocena osiągnięcia naukowego zgodnie z art. 16.Ust. 2*

Kandydat wskazał ponadto, jako prace po uzyskaniu stopnia doktora, 9 artykułów - rozdziałów w monografiach naukowych, z których 5 to artykuły w języku angielskim a 4 są wydane w języku polskim.

Przed uzyskaniem stopnia doktora kandydat wskazał na 3 rozdziały w monografiach zbiorowych oraz 12 publikacji w czasopismach naukowych wydanych w języku polskim oraz 5 artykułów w czasopismach naukowych wydanych w języku angielskim, z czego aż 4 w czasopismach wydawanych na terenie Polski.

Kandydat wykazał się również zaangażowaniem w redakcjach jako recenzent publikacji naukowych, głównie zachodnich ośrodków anglojęzycznych – 6 recenzji w trybie (on Line)

Konkluzje recenzenta:

Co do publikacji zamieszczonych w suplemencie nr 2 kandydata, gdzie zostały zaprezentowane artykuły naukowe w czasopismach i rozdziały w monografiach naukowych opublikowane po uzyskaniu stopnia doktora, recenzent zwraca uwagę na artykuł *Kompozycja architektoniczna współczesnych niemieckich synagog – wybrane przykłady*, gdzie autor konkluduje, w następujący sposób: *wiele niemieckich współczesnych synagog można uznać za architekturę określaną przez ekspresję, gdyż wiele z tych form jest przepojone dynamizmem i symbolizmem*. Jest to o tyle interesujące i dobrze opisane przez autora, że jednocześnie wnętrza te muszą sprostać potrójnemu przeznaczeniu – miejsca kultu, nauki i spotkań.

W tekście *Twórczość Hansa Holleina, symbol i ekspresja architektoniczna* autor dostrzega pewien liryzm, historyzującą autoironię postmodernizmu, w poszukiwaniu formy, co jego zdaniem stanowi ekspresjonistyczną kanwę dzieła.

Z kolei w tekście *O zagadnieniach ekspresji wobec architektury symbolicznej* autor przedstawia swoje dywagacje nad miejscem przekazu nowej ekspresji symbolu i alegorii w architekturze. Autor zwraca tam uwagę na bardzo ciekawą tezę bliską również recenzentowi (cyt za autorem) *Wobec alegorii zatem nie ma zastosowania pierwiastek emocjonalny, który z kolei charakteryzuje się twórczą ekspresją. Alegoria sprowadza dzieło do roli znaku.(...) realizm percepcyjny i sensualizm akcentując formę jako stronę oznaczającą symbolu eliminuje zarazem jej esencję i sens jako jego stronę oznaczaną . Zmienia symbol w znak.* (Suplement 2 str. 97)

Z kolei dynamizm i ekspresja formy w *Tendencjach we współczesnym wystawiennictwie samochodowym* zasługuje również na kilka słów refleksji recenzenta. Trzy przypadki ekspresji architektonicznej sięgają jak się wydaje do źródeł futuryzmu i mogą być uznane za jego nową postać i interpretację nurtu zakotwiczonego przecież w fascynacji samochodem i prędkością.

Bardzo trafna jest też diagnoza z artykułu pod tytułem *Wiedeńska utopia – wyraz rewolucyjnej myśli architektonicznej* (str 137 -138), której autor stwierdza, że austriaccy architekci lat 60-tych używali utopii jako niezastąpionego narzędzia do tworzenia nowej przestrzeni formy w obliczu modernizmu który okazał się skostniały i doktrynalny.

Co do publikacji materiałów związanych z suplementem nr 3

Na początku pozwolę sobie odnieść się do jedynej poza habilitacyjną monografią autorskiej kandydata – jak wspominałem na początku rozdziału jest to publikacja jego doktoratu - *Abstrakcja geometryczna, a forma organiczna* – napisana bardzo sprawnie i merytorycznie z dużym zasobem wiedzy w przedmiotowym obszarze, gdzie autor wykazuje się bardzo dużą erudycją w tematyce sztuki współczesnej. Szczególnie imponująca jest jego wiedza na temat rzeźby i kształtowania formy. Są to emocjonujące i bardzo ciekawe w wymiarze naukowym, rozważania o dojrzewaniu zmian w sztuce i architekturze XX wieku.

Kilka drobnych konstatacji recenzenta jakie nasuwają się po lekturze monografii doktorskiej habilitanta to, zdaniem recenzenta (str. 130-131) kompozycja linearna A. Rodczenki czerpała jednak nie tyle z bezprzedmiotowości K. Malewicza co z ruchu Żyw-Skulpt-Arch i dynamiki form (tu zgoda z autorem). Живскультарх starał się swoją dynamiką „wyprzedzić czas” co poniekąd paradoksalnie leży u podstaw również idei Daniela Libeskinda (Muzeum Berlińskie), tak więc analogia zastosowana przez autora, w efekcie końcowym jest poprawna. Co do bezprzedmiotowości (str. 156,157) promowanej przez A. Rodczenkę jestem raczej sceptykiem, chodzi tu raczej o przedstawienia nieobrazujące.

Na stronie 158 mowa jest również o fotomontażach K. Malewicza z użyciem form architektonów. I tu trzeba przyznać, że powołanie się autora na opracowanie Jakuba Wujka jest poprawne. Stąd zauważalna w narracji autora niekonsekwencja przypisywana postaci K. Malewicza. Niemniej gruntowna analiza dorobku K. Malewicza każe założyć, że fotomontaż ten – jemu przypisywany - wykonany został poza wiedzą i zgodą artysty, czego autor *Mitów i utopii architektury XX wieku...* mógł nie być świadomy. Podobnie Rzecz się ma z publikacją projektu Klubu robotniczego (1921) gdzie autor poprawnie powołuje się na publikację S.

Latoura i A. Szymskiego, obiekt ten pochodzi jednak dopiero z 1926 r. (różnica względem źródła przywołanego w monografii). K. Malewicz uznaje go rzeczywiście jako własny, chociaż jego pierwowzór powstawał w ramach ćwiczeń studenckich pod kierunkiem K. Malewicza w Witebsku (UNOWIS) jako ćwiczenie studenckie L.M. Chidekela. Jako recenzent dodaje również niewielki komentarz do str. 158, gdzie jest mowa o działalności A. Rodczenki. Rodczenko nigdy nie był suprematystą, a raczej konstruktywistą, o czym dobitnie świadczy na przykład jego przynależność do organizacji środowiskowych i branżowych w tamtym okresie. Nie propagował też bezprzedmiotowości. Nie zmienia to faktu, że obaj twórcy (A. Rodczenko i K. Malewicz) dobrze się znali na gruncie prywatnym, co było charakterystyczne niemal dla całej awangardy rosyjskiej.

Ogólnie jednak trzeba podkreślić, że publikacja ta stanowi fascynującą, misternie tkaną opowieść o zależnościach formy, postaci i poglądów godną najwyższego uznania.

6. Wystąpienia na konferencjach naukowych

Kandydat zgłosił w swoim dorobku udział z wygłoszonym referatem ogółem w 8 konferencjach. 5 z nich to konferencje o zasięgu ogólnopolskim, 3 pozostałe to konferencje zagraniczne w Porto, w Lizbonie i w Paryżu. Habilitant wspomina też o wygłoszonym wykładzie w ramach współpracy międzynarodowej z Uniwersytetem w Meksyku Tecnológico de Monterrey; Escuela de Arquitectura, Arte y Diseño.

7. Ocena działalności organizacyjnej i popularyzatorskiej i społecznej

Kandydat wskazał w swoim dorobku w tej kategorii jedną publikację popularno-naukową oraz udział w organizacji 3 wystaw. Są to: *Współczesna kamienica łódzka* wystawa prac konkursowych organizowana przez Instytut Architektury i Urbanistyki Pł; Galeria B16 – wystawa prac studenckich 2016 oraz wystawa *Dialog miejsca i czasu* – wystawa prac studenckich organizowana przez Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych w ramach *Łódź Design Festival* 2013. Dr inż. arch. Aleksander Serafin był też redaktorem popularno-naukowej serii wydawniczej *Tubądzin* w 7 zeszytach tej serii. Spośród pozostałych osiągnięć organizacyjnych należy wymienić 5 aktywności – są to głównie organizacje i aranżacje stoisk (BAiŚ podczas targów edukacyjnych 2012, 2014; Targów budownictwa i wyposażania wnętrza INERBUD 2018;) organizacja konkursu na aranżację wnętrza pawilonu pediatrycznego szpitala CZMP w Łodzi oraz prezentacja Zespołu Teorii Architektury i Sztuki na uroczystość jubileuszu 60-lecia WBAIS Pł.

8. Charakterystyka dorobku dydaktycznego

Kandydat ma w swoim dorobku dydaktycznym łącznie 29 wypromowanych dyplomów inżynierskich i magisterskich oraz w przypadku recenzji prac dyplomowych to jest to liczba 45 recenzji łącznie (prac magisterskich i licencjackich). W dwóch postępowaniach doktorskich jest promotorem pomocniczym, przy czym jeden z przewodów jest już zakończony promocją. Doktoranta otrzymała za swoją dysertację nagrodę Ministra Rozwoju i Technologii za najlepszą rozprawę doktorską w 2021r.

Habilitant jest lub był prowadzącym 6 wykładów, z czego 2 to wykłady prowadzone w języku angielskim. Jest prowadzącym również 9 cykli ćwiczeń, z czego 2 są prowadzone w języku angielskim. Dotyczą one głównie kompozycji przestrzennej teorii architektury i sztuki oraz projektowania formy.

Kandydat otrzymał też w 2022 roku kwalifikację do funkcji opiekuna naukowego w programie dla najbardziej utalentowanych studentów Politechniki Łódzkiej E² TOP.

9. Nagrody i wyróżnienia za działalność naukową i artystyczną

Habilitant uzyskał 4 coroczne nagrody rektora Politechniki Łódzkiej za osiągnięcia naukowo dydaktyczne w latach 2015, 2017, 2018, 2022.

10. Ocena działalności artystycznej i twórczej

Habilitant wskazał w swoim dorobku artystycznym i twórczym autorską wystawę *Ekspresja /ekspresjonizm w architekturze austriackiej /niemieckiej* oraz opracowanie katalogu do tej wystawy (*Ekspresja/ekspresjonizm w architekturze austriackiej /niemieckiej*) Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej Lodź 2016 oraz przedmowę do katalogu wystawy „*Forma*” *Adam Fołtarz*, organizowanej przez Centrum Sztuki Fort Sokolnickiego (Warszawa 2017).

11. Osiągnięcia w działalności eksperckiej

Habilitant zgłosił w swoim dorobku udział w 6 komisjach. Były to członkostwo w egzaminie kompetencji dla kierunku architektura i urbanistyka IAIU w latach 2021 i 2022 członkostwo w komisji kwalifikacyjnej prac dyplomowych do nagrody SARP we Francji (Prox Annuel de la SARP FR), był też sędzią referentem w konkursie Urzędu Miasta Łodzi na pomnik *Rodziny Jednorożców*.

Dwie ostatnie aktywności w tym obszarze to udział w komisji kwalifikacyjnej dla II stopnia studiów stacjonarnych na kierunku Architektura i Urbanistyka na wydz. BAIŁS PŁ oraz także udział w komisji kwalifikacyjnej do konkursu Dyplom Roku (2014) razem z SARP.

12. Współpraca zagraniczna i członkostwo w organizacjach międzynarodowych

W obszarze współpracy zagranicznej kandydat wskazał dwa pola współpracy. Pierwszą jest współpraca z uczelnią meksykańską *Tecnológico de Monterrey; Escuela de Arquitectura, Arte y Diseño* od 2022 roku, gdzie został wdrożony wspólny program dydaktyczny i prowadzone są wspólne badania na temat percepcji przestrzeni miejskiej w wymiarze bezpieczeństwa.

Drugim polem współpracy międzynarodowej jest wygłoszenie serii dwóch wykładów w języku angielskim na Wydziale Architektury Kijowskiego Uniwersytetu Technicznego Kyiv

National University of Construction and Architecture na temat Architektura i sztuka ekspresjonizmu oraz Fenomenologia architektury.

Habilitant wykazał w swoim dorobku członkostwo w dwóch zagranicznych organizacjach architektonicznych. Są to: Österreichische Gesellschaft für Architektur (ÖGFA) oraz Architectural Humanities Research Association (AHRA). Przy czym w pierwszej z wymienionych organizacji aktualnie nie jest już członkiem, gdyż jego członkostwo wygasło jak sam podaje w 2022 roku.

13. Działalność zawodowa i projektowa

Kandydat załączył w swoim dorobku w powyższym obszarze swojej działalności *Studium wykonalności dla inwestycji Budowa Centrum Badań i testów kolejowych w Polsce*. Opracowanie wykonane zostało w języku angielskim dla Meridian Generic Rail Limited , London , UK.

Znaczącą grupę w tym obszarze dorobku zajmują projekty użyteczności publicznej, głównie obiekty kolejowe – 12 projektów – są to magazyny, rozbudowy dworców, przystanków kolejowych, budowy i przebudowy peronów, budowa bocznic kolejowej dla Bosh Siemens- Grupa BSH, przebudowa terminala przeładunkowego PCC Intermodal w Kutnie, czy remont zabytkowej nastawni we Wronkach.

Całość dorobku habilitant zamyka 3 projektami domów jednorodzinnych (2010,2018, 2020);

14. Podsumowanie i Wnioski końcowe

Po wnikliwej analizie przedstawionego do recenzji materiału należy stwierdzić, że poszczególne jego składowe prezentują dość zróżnicowany potencjał. Bardzo wysoka pozycja i potencjał naukowy obu monografii naukowych sąsiaduje z dość skromnym dorobkiem konferencyjnym i podobnie - współpracy międzynarodowej. Nie przesadza to jednak o całości dorobku kandydata, który recenzent ocenia bardzo pozytywnie.

Reasumując – zdaniem recenzenta pomimo wspomnianych wcześniej nierówności w różnych obszarach aktywności habilitanta, recenzent stwierdza, że kandydat , dr inż. arch. Aleksander Serafin **spełnia wymagania stawiane kandydatom do stopnia naukowego doktora habilitowanego** sformułowane w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki art. 16 i 17 , z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. 2017 poz.1789 z późniejszymi zmianami) i **wnosi do Przewodniczącego Komisji Habilitacyjnej o dalszą kontynuację procedury habilitacyjnej.**

Dr hab. Inż. arch. Jacek Kwiatkowski

